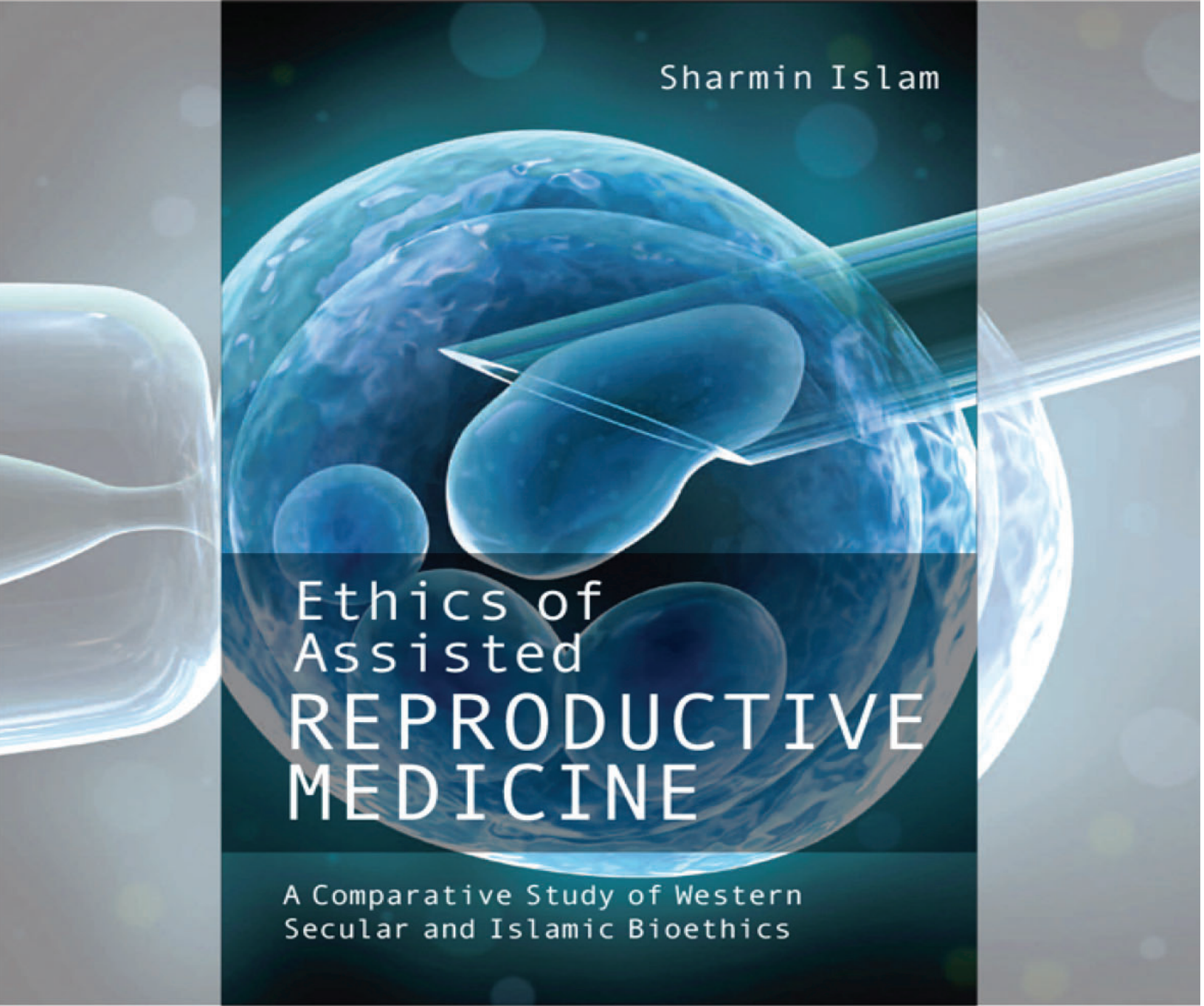

Yardımlı Üreme Tıbbı Etiği

Batı Seküler ve İslam Biyoetiği Bakış Açılarında
Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Sharmin İslam

IIIT Books-In-Brief Series

Yardımlı Üreme Tıbbı Etiği

Batı Seküler ve İslam Biyoetiği Bakış Açılarında
Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Sharmin İslam

Özetleyen
Wanda Krause

Türkçesi
Kayhan Yalçı

© International Institute of Islamic Thought, 2023

Ethics of Assisted Reproductive Medicine
A Comparative Study of Western Secular and Islamic Bioethics

International Institute of Islamic Thought (IIIT)
Herndon, VA 20172, ABD
Posta Kodu: 669
www.iiit.org

IIIT Londra Ofisi
Richmond, Surrey
TW9 2UD, İngiltere
Posta Kodu: 126
www.iiituk.com

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir bölümün çoğaltılması yapılamaz.

Bu kitapta ifade edilen görüş ve fikirler yazar(lar)a aittir ve yayıncıların görüş ve fikirlerini ifade etmezler.

979-8-89193-305-7

Seri Editörleri
Dr. Anas S. al-Shaikh-Ali ve Shiraz Khan
Türkçe Redaksiyon: Hatice Nuriler
Dizgi: Sadiq Ali
Kapak Tasarım: Shiraz Khan
Baskı/Cilt: Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 45522 Tel: (0212) 446 88 46
stepajans@stepajans.com

IIIT Özet Kitaplar Seris

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler, asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Biyoetik, son yıllarda büyük bir araştırma alanı haline geldi. Tıptaki ilerlemeler, yaşamı nelerin oluşturduğuna dair anlayışımızı sürekli artan biçimde dönüştürürken, özellikle genetik ve üreme alanları başta olmak üzere, ortaya çıkan konuları ve zorlukları ele almak için tıbbi etiğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Tıp uzmanlarının karşı karşıya buldukları teolojik bir bakış açısı gerektiren ciddi ahlaki ikilemler son derece önem taşımaktadır. Bu önemli sorunlara rağmen, insan yaşamını neyin oluşturduğunu tanımlayan ve hepimizi ilgilendiren ve büyük bir toplumsal etkiye sahip olması muhtemel meseleler hakkındaki politikayı etkileyen seküler bir biyoetiktir. Bir kadının kız kardeşi için taşıyıcı annelik yapması doğru mudur? Çocuksuz bir çiftin donör tarafından sağlanacak sperm veya yumurta ile suni döllene başvurması doğru mudur? Bu ve benzeri durumlarda *İslam* ne der?

Yardımlı Üreme Tıbbi Etiği, Vahiy ve manevi anlayışa öncelik tanıyan İslami perspektifin (Kur'an'dan ve Sünnetten alınmış) seküler ve bu anlayışa ait çeşitli felsefi temellerin egemenliğinin ötesine geçen geçerli, net ve anlaşılır bir alternatif sunduğunu kanıtlamak amacıyla, Batı ve İslami biyoetik modellerini karşılaştırır. *İnsan klonlama, taşıyıcı annelik ve IVF*, en çok tartışılan güncel konulardan bazılarıdır. Kitap bu meseleleri titizlikle ve nesnel bir yaklaşımla inceleyerek hem seküler Batı hem de İslami modellerin perspektiflerine değinip temelde bu iki farklı bakış açısının sorunları hangi çerçeveden ve nasıl anladıklarını ele almaktadır.

4

Yazar bu konuları tartişırken ilkelere bağlı kalarak, "neyin en iyi" olduğuna karar vermeyi çok zorlaştıran karışık bir fikir çemberinden çıkış yolunu çizmektedir.

Birinci Bölüm

Giriş

Genel olarak bu çalışmanın amacı, biyoetik konulardaki felsefi temelleri İslami ve Batı seküler bakış açısından incelemek ve tartışmaktır. Amacım, tıbbi uygulamalarla uğraşırken etik değerleri göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamaktır. Bu nedenle bu çalışma İslam hukuk felsefesini, Batı'daki seküler biyoetik anlayışla karşılaştırarak ve bu iki anlayışın zıt yönlerine de vurgu yaparak, genel hatlarıyla ele almaktadır.

Meselenin ele alınma şekli epistemolojik ve aksiyolojik nedenlerle analitik çalışmayı hak ettiğinden bu çalışma, konunun epistemolojik ve aksiyolojik yönlerine özel bir referansta bulunarak hem Batı seküler anlayış hem de İslami bakış açılarına felsefi bir temel sunmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, biyoetik meseleler ele alınırken bu meselelerin sadece hukuki yönlerinin değil, aynı zamanda bilgi temelli yaklaşımla insan kavramının esasları da dikkate alınmalıdır. Üstelik değer teorileri de geliştirilmelidir. Bu nedenle, hukukla ilgili kurallar oluşturulmadan önce biyoetik konular incelenmeli ve bilginin gelişimine ilişkin olarak öncelikle temel insan kavramı çerçevesinde bir tartışma başlatılmalıdır.

Böyle karşılaştırmalı bir çalışma, yeni bir düşünme şekli ve olaylara ve yaşama yaklaşma biçiminin yanı sıra, yeni bir etkileşim yolu öğrenmemize yardımcı olması açısından da benzersiz bir yaklaşım sunmaktadır. Batıdaki seküler biyoetik anlayış, yeryüzünün gerçekliğini ve insanı oluşturan şeye münhasıran rasyonel yaklaşımı ve bu yaklaşımda insanın doğüstü bir varlığa inancının rolünü inkâr etmesi yönünden İslami yaklaşımdan genellikle farklılık gösterir. İslami biyoetik anlayış ise, seküler rasyonalizmin aksine sıkı sıkıya bazı inanç maddelerini esas alan ilahi vahiylerle, ilahi bir düzene, Allah'ın manevi rehberliğine ve ahiret inancına dayanmaktadır.

Bu çalışmada biyoetik anlayış veya biyoetik uygulamalar ile İslami ve Batı seküler bakış açılarına ait temel (esas) görüşleri veya pratikleri

ele almak amacıyla farklı yöntemlerin birlikte kullanılmasının yanı sıra, fenomenolojik yöntemden de bir dereceye kadar faydalanılmıştır. Bunun nedeni fenomenolojinin nesnelere özleriyle veya fenomenlerin insan bilincinde yansımaları ile ilgilenmesidir. Bu yaklaşımın incelenen verilerin nesnelliklerinin veya gerçekliğinin özünün daha iyi anlaşılmasını sağlaması umulmaktadır. Mantıksal akıl yürütme ile birlikte eleştirel düşünme, felsefi yaklaşımın başlıca aracını teşkil eder. Böylelikle, yürütülen çalışmada metodoloji olarak eleştirel düşünceyi içeren karma yöntemler benimsenmiş olur; burada eleştirel düşünce ise ontoloji ve epistemolojiyi de içerir.

Bu kitabın temel meselelerinden biri de insanlarda görülen kısırlıktır (infertilite). Kısırlık, herhangi bir korunma önlemi olmadan bir yıl süreyle düzenli cinsel ilişki kurulmasına rağmen bir çiftin canlı gebelik oluşturamaması olarak tanımlanır.¹ Çocuk sahibi olma arzusu doğal ve çok güçlü bir insan içgüdüsüdür. Ancak bazı çiftler hamile kalmayı başaramayabilirler. Erkeğin hiç sperm üretememesi veya çok az sperm üretmesi durumunda erkek kısırılığı ortaya çıkar. Ayrıca tembel, hareketsiz veya anormal sperm üretme durumunda da kısırılık meydana gelebilir. Kısırlığa neden olabilen diğer sebepler ise; meni sıvısı miktarının yetersizliği, spermin aşırı seyreltilmesine sebep olan meni sıvısının aşırı çok olması durumu, iktidarsızlık, erken boşalma veya hiç boşalamamadır. İdrar içine boşalma bile söz konusu olabilir.²

Kadın kısırılığı, yumurtalıkların yumurta üretmemesi nedeniyle ortaya çıkabilir. Yumurta üretilmemesinin sebebi genellikle yumurtalıkların hipofiz bezinden yeterli hormonal uyarı almamasıdır. Diğer nedenler yumurtalıkların olmaması, hormonal bozukluklar, tümörler ve benzeri durumlardır. Yumurtalar olgunlaşabilir ancak endometriozis veya enfeksiyondan kaynaklanan yaralar nedeniyle yumurtalıklardan ayrılamayabilir. Ayrıca seyrek yumurtlama da kadınlarda kısırığa neden olabilir. Bazı durumlarda yumurtlama meydana gelir ancak daha sonra yumurtalıklar sonraki 14 gün içinde hamileliği sürdüreceği hormonları üretemez. Arızalı fallop tüpleri (dölyatağı tüpleri) de kısırılığın bir nedenidir. Kadının rahmi olmayabilir. Doğuştan gelen veya fibroid (lifli tümör), enfeksiyon veya kürtajdan kaynaklanan anormallikler implantasyonun gerçekleşmesini engelleyebilir.

Kısırlığı baypas etmek için birçok strateji geliştirilmiştir. Üreme etiğinin en tartışmalı konularından biri, gebeliği kolaylaştırmak için yeni teknolojilerin ve yeni sosyal düzenlemelerin kullanılmasıdır. İnsan uygarlığı bu yeniliklerden birçok yönden yararlı olsa da bu yeniliklerin birçoğu bir takım etik sorunları beraberinde getirmektedir. Bu

yüzden herhangi bir konuda hangi yöne doğru gittiğimizden emin olmadığımızda etik sorgulama gereklidir. Bu yeni icatların insanlar için bir nimet mi yoksa bir lanet mi olduğuna karar verebilmek üzere buradaki tartışmamızı Batılı seküler ve İslami biyoetik ile sınırlandıracağız. İki yaklaşım arasında bir karşılaştırma yapacak ve incelemeyi dört önemli ve güncel konu ile sınırlayacağız: *Suni Döllenme (AI)*, *In Vitro Fertilizasyon (IVF)* (*Halk arasında tüpte döllenme veya tüp bebek*), *Taşıyıcı Annelik ve Klonlama*.

İkinci bölüm

Batılı Seküler Biyoetik

Bu çalışmada Batılı seküler etiği terimi on yedinci yüzyıldan itibaren tek yönlü olarak niceliksel bir biçimde gelişen etik değerlerle ilgili belirli bir Batı düşünce türünü ifade etmek için kullanılmıştır. Etik, insanların birbiriyle çelişen ahlaki ikilemler içinde kalmaları durumunda, rasyonel bir şekilde karar vermelerine yardımcı olur.³ Bu nedenle etiği “ahlak üzerine felsefi bir çalışma” olarak nitelendiririz.⁴ Bu yaklaşımlardan ikisi, ahlaki açıdan herhangi bir konum almaksızın ahlaki tanımlar ve analiz eder. Bu nedenle bu yaklaşımlara *normatif olmayan* yaklaşımlar denir. Kalan iki yaklaşım ise ahlaki konum almayı içerir ve bu nedenle normatiftir. Normatif olmayan yaklaşımda ilk önce *tanımlayıcı etik* gelir. Tanımlayıcı etiğin amacı, ahlak hakkında ampirik bilgi elde etmektir. *Meta-etik* ise, ‘hak’, ‘yükümlülük’, ‘iyi’, ‘erdem’ ve ‘sorumluluk’ gibi etikteki merkezi terimlerin anlamlarının analiziyle ilgilenir.

Genel normatif etiğin işlevi, ‘ahlaki açıdan doğru olan ve ahlaki açıdan yanlış olan nedir?’ sorusuna genel cevaplar veren bir etik kuramı oluşturmaktır. *Pratik normatif etik* ise *genel normatif etiğin* bir adım ötesindedir. İnsanları, intiharı, suçu ve cezayı içeren araştırmalar gibi belirli ahlaki sorunlara ilişkin görüşleri haklı çıkarmak için *normatif etik* araçlarını (teorileri ve ilkeleri) kullanır. Pratik eylemi tasvir etme girişimi, *pratik etik* olarak adlandırılır. İş etiği veya mühendislik etiği gibi, *biyoetik* de disiplinler arası bir yaklaşıma sahiptir ve *pratik normatif etiğin* veya uygulamalı normatif etiğin bir dalıdır.

Biyoetik ve İlkeleri

Biyoetik, Yunanca yaşam anlamına gelen *bios* ve etik anlamına gelen *ethike* kelimelerinden türetilen bileşik bir terimdir. Bu nedenle, yaşam bilimleri ve sağlık alanındaki insan davranışının sistematik çalışması olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama, sözü geçen insan davranışı ne derece ahlaki değerler ve ilkeler ışığında inceleniyorsa o derece geçerlidir. Biyoetik, halk sağlığı, iş sağlığı, uluslararası sağlık ve nüfus kontrolü etiği gibi geniş aralığa sahip sosyal konuları kapsar. Biyoetik, sadece

insan yaşamını ve sağlığını etkileyen konularla sınırlı kalmaz; hayvan deneyleri ve birbiriyle rekabet eden çevresel olaylarla ilgili konularda olduğu gibi, hayvan ve bitki yaşamını etkileyen konularla da ilgilenir.⁵

Diğer disiplinlerden farklı olarak bir biyoetikçi, verilerin ahlaki geçerliliğini etik ilkeler ve teoriler ışığında yorumlayacak ve analiz edecektir.⁶ Biyoetik, disiplinler arası bir çalışma olarak, yaşam bilimleri ile daha yakından ilişkilidir çünkü yaşam bilimleri ile ilgili etik konularla doğrudan ilgilenir. Biyoetikte etik tartışmaya yardımcı olmak için üç genel ahlak ilkesi geliştirilmiştir. Bunlar: özerklik, yardımseverlik ve adalettir.

Biyoetikte *özerklik*; bireyin aldatma, baskı, kısıtlama veya zorlamadan bağımsız olarak kendi kararlarını seçme ve uygulama özgürlüğüne sahip olduğu kişisel özgürlüğü ifade eder. *Özerklikte* etik karar verme eylemini gerçekleştirecek kişi bu eylemi kendi hür iradesiyle yerine getirecek son kararı veren olmalıdır. Özerk karar vermede, hiçbir dış baskı veya kısıtlamanın herhangi bir rolü olmamalıdır. *Yardımseverlik*, normalde merhamet ve hayırseverlik eylemlerine atıfta bulunan bir ilkedir ve bir başkasına fayda sağlayan herhangi bir eylemi belirtir. Yardımseverlik aşağıdaki dört unsuru içerebilir: 1) Kişi veya herhangi bir şey kötülük veya zarar vermemelidir; 2) Kişi veya herhangi bir şeyin vereceği kötülüğü veya zararı önlemek gerekir; 3) Kişi veya söz konusu olan şey kötülüğü veya zararı ortadan kaldırmalıdır ve 4) Kişi iyiyi yapmalı veya teşvik etmelidir.⁷ *Adalet*, adil olma ve yetki kavramlarını ifade eder. Sağlık yönetiminde yaygın ve hassas bir konu, kıt kaynakların dağıtılması için verilen mücadeledir.

Batılı Seküler Biyoetik ve Sekülerizm

Bu bölümde, a) tarihsel ve epistemolojik yapısını açıklamak için sekülerizm kısaca gözden geçirilir ve b) Batılı seküler biyoetiğine yerleşmiş epistemolojik köken genişletilerek ele alınır. Seküler terimi, Latince *saeculum*'dan gelir ve zaman ile mekânın ikili çağrışımını içermesiyle bir anlam taşır. Zaman derken bir "şimdi" veya şimdiki an kastedilirken, mekân, "dünya" veya "dünyevi" olmaya atıfta bulunur (görünmez ve doğüstü, soyut olan dünyanın zıttı olarak). Seküler, "bu çağ" veya "şimdiki zaman" anlamına gelir ve nihayetinde bu dünyadaki özellikle çağdaş olan olayları ifade eder.⁸

Sekülerizm, karakteristik olarak Hıristiyan Avrupa'nın tarihsel bağlamında geliştiği için, genellikle Hıristiyanlıkla ilişkilendirilir. Bu itibarla sekülerizm, bir anlamda Avrupa'nın orta çağ Kilise yönetimi ve uygulamalarının pençesinden kaçması olarak kabul edilir. Bununla

birlikte, pratik amaçlar için burada sekülerizm, Tanrı'nın insan düşünce ve yaşamından pratikte dışlanmasına atıfta bulunacaktır.

Seküler biyoetikte, alakasız veya gereksiz görüldüğünden dini inançlardan uzak durulduğunu söylemek yanlış olmaz. Biyoetik, içine doğduğu zaman ve tarihin bir ürünüdür. Biyoetik tarihinde dini bakış açıları marjinalleştirilmiş ve konsensüs (görüş birliği) ahlaki bir standart olarak kabul edilerek, etiğin sekülerleştirilmesi merkezi anlayış haline getirilmiştir. Modern ve çağdaş Amerikalı ve İngiliz analitik filozoflar bu doğrultuda öncü oldular. Bunun sonucunda bir tür normatif seküler biyoetik yeni bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Adım adım, bu öncü düşünce akımına dahil olan bilginler, bu yeni alanın doğasını, konusunu ve yöntemini belirlemeye başladılar. Batılı biyoetik böylelikle artık seküler hale gelmiş oldu.

O halde Batılı seküler biyoetik tam olarak nedir? Biyoetiğin, insan bedenini herhangi bir soyutluk kavramından bağımsız ve maddi kanunlara göre çalışan kimyasal ve mekanik bir makine olarak gören [modern] tıp bilimine dayandığını söyleyebiliriz. Bu modele göre insanlık hakkında bilmemiz gereken her şey bedeninin parçaları incelenerek elde edilebilir. Bu nedenle, zihin ve ruh gibi insan organizmasının ince yönleriyle ilgili her şey önemsizleştirildi, unutuldu, kınandı veya basitçe sadece dini söylem olarak adlandırıldı. Biyoetik bu parçalanmış düzende insanoğlunun deneysel bulgular dışında herhangi bir bilgi kaynağına veya başka bir deyişle soyut veya doğaüstü Yüce Varlığın rehberliğine başvurmadan kendi kendini gerçekleştirme yeteneğine sahip olduğu görüşünü benimseyerek pratik etiğin bir dalı haline geldi.

Yirmi birinci yüzyılda biyotıbbın inanılmaz bir hızda ilerlemesiyle, en tartışmalı biyomedikal etik sorunlardan bazılarıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu sorunların ortak kaygısı insan yaşamıyla ilgili konulardır ve daha spesifik olarak ifade edersek insan klonlaması, insan genomu projesi ve kök hücre araştırmasıdır. Bu durum karşısında dini muhalefet net bir ses olarak ortaya çıkmaktadır. Sorun acildir ancak yalnızca hekimlerin kararına bırakılmamalıdır çünkü bilim «olan şeylerle,» etik ise «olması gereken şeylerle» ilgilenir. Nitekim bu konu artık ahlaki bir tartışma haline gelmiştir. Biyoetik, ahlak kurallarını tashih etmeli; felsefe yapmaktan kaçınıp, kendi ilke ve teorilerini gözden geçirmek suretiyle sorunların bilim dünyasında açıkça ele alınıp tartışılmasını sağlayarak hızla büyümekte olan bu boşluğu kapatmalıdır.

Üçüncü bölüm

İslami Biyoetik

İslami biyoetiğin temelde beş bileşeni vardır. İslam'ın tanımı, hayatın her alanında Allah'ın iradesine teslim olmak demektir ve aslında İslam tam bir yaşam biçimidir. İslam, Allah'ın hakimiyetinin yeryüzünde kurulmasını ve dünyayı barış, mutluluk ve refahın doldurmasını sağlayacak şekilde hem bireysel hayatları hem de bir bütün olarak tüm toplumu şekillendirmeyi amaçlamaktadır.⁹

Şeriatın dört kaynağı ise şunlardır: Kur'an, Sünnet (Hz. Muhammed'in S.A.V. uygulamaları), ulema fikir birliği (icma) ve mukayese (kıyas). İçtihat için temel çerçeve ve ana hukuk kaynağı olan Kur'an'dır ve insan hayatını ilgilendiren tüm konularında en önemli rehberdir.

İslam biyoetiğinin birinci bileşeni Kur'an, bir Müslümanın karşılaştılabileceği her olası durumu açıkça ele almaz. Sünnet, ikincil veya açıklayıcı bir rehberlik kaynağıdır. Bu nedenle İslam biyoetiğinin de ikinci bileşenidir. Yetişmiş bilgi sahibi İslam hukuku alimleri (ulema), fikir birliği (icma) yoluyla, Müslümanlara rehberlik ederlerken, İslami biyoetiğin üçüncü bileşenini meydana getirirler. İslam hukuku alimleri aynı zamanda kıyası da kullanırlar ve bu, İslami biyoetiğin de dördüncü bileşenidir. Beşinci ve sonuncu bileşen olarak ulema, Müslüman toplulukların karşılaştığı ikilemlerle başa çıkabilmek için içtihadı (bağımsız akıl yürütme) başvurabilirler. Teknik olarak bu terim, nitelikli bir fıkıh aliminin (fakih/müçtehit) İslam hukukunun metinsel kaynaklarında Kanun koyucunun amaçladığı nihai anlama ulaşmak ve onu insanoğlunun gerçek hayatında karşılaştığı konulara uygulamak için sarf ettiği çabayı ifade eder. Bu nedenle, modern tıbbın karşı karşıya olduğu gerçek hayatta karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların etik sonuçları göz önüne alındığında İslami biyoetik, İslam hukukunun bu beş temel bileşeninden türetilen felsefi bir yaklaşımla ilgili konuları ele almaya çalışır.

Modern Tıp ve İslami İçtihat

İslam tıbbı evrimsel bir süreçle, tıp yasalarını aşağıdaki kaynaklardan türetmiştir: (a) Aktarılan iki kaynak: nakliyattan gelen, kıyas ve fikir

birliği yani icma; ve (b) akliyattan (mantıki) gelen, başka bir deyişle istihsân, istishâb, ve istirsâl vb.¹⁰ Bu bileşenleri her birini kısaca tartışacağız.

İstihsân kelimesinin tam anlamıyla bir şeyi tercih edilebilir addetmek anlamına gelir. Hukuki anlamda ise istihsân, yasaların gerçek anlamda uygulanmasından kaynaklanabilecek herhangi bir sert tutum ve adaletsizlikten kaçınmak için kişisel görüş kullanma yöntemidir. Haşim Kamali, Peygamber Efendimiz'in Sahabe ve Haleflerinin (Tâbiûn) sadece harfiyen uygulayıcılar olmadıklarını, kararlarını genellikle anlayışlarını Şeriatın yaklaşım ve amaçlarına uygunhale getirdiklerini belirtir. Kamali, modern bir örnek verir: Sözlü ifade bir zamanlar İslam hukukunda standart kanıt biçimiydi. Günümüzde bazı durumlarda fotoğraf, ses kayıtları ve laboratuvar analizleri, pek çok durumda sözlü ifadenin yerini alabilen daha güvenilir kanıt araçları haline gelmiştir. Burada net bir istihsân yöntemi uygulandığı görülebilir.¹²

İstishâbın tam olarak sözlük anlamı kur yapma veya arkadaşlıktır. Usûl el-Fıkıh'ta istishâb, gerçeklerin varlığı veya yokluğunun varsayılmasını işaret eder. Şeriatın diğer delillerinin yokluğunda kullanılabilir.

İstishâb, bir olgunun (örneğin evlilik veya mülkiyet devri), aksi ispatlanana kadar devam ettiğini varsayar. Dört çeşit istishâb vardır:

1. *İstishâbü'l-ademi'l-aslî*, bir hususta şer'i bir hüküm olmaması durumunda yokluğun sürdüğü varsayılır.
2. *İstishâbü'l vüçudu'l aslî*, Dini veya aklî hükümle ortaya çıktığı tespit edilen hususların varlıklarını sürdürdükleri varsayılır. Örneğin, bir koca hukuken geçerli evlilik durumunda 'mehir' ödemekle yükümlüdür.
3. *İstishâb el-hüküm*, yasanın genel kural ve hükümlerinin sürekliliğini varsayar. Örneğin, eğer yasada herhangi bir hüküm söz konusu ise yasaklayıcı (haram) veya izin veren (helal), bu hükmün devam edeceği varsayılır.
4. Vasıf *istishâbı*, tersi meydana gelene kadar herhangi bir özelliğin (vasfın) devam edeceğini varsayar (temiz suyun kirlenene kadar temiz su olarak kabul edilmeye devam edilmesi gibi).¹³

Örfün kelime anlamı gelenektir. Bu nedenle gelenek Şeriatta "Helal" ve "Haram" ile ilgili kuralların belirlenmesinde bir yere sahiptir. Örf esasen yerel veya millî bir uygulamadır ve İslam hukukunun yorumlanmasında ve uygulanmasında faydalı bir rol oynayabilir. Maslahat [*maslahah mursalah*], kısıtsız kamu faydası anlamını işaret ederken,

sözlük anlamı fayda veya çıkar demektir. Maslahat mürsele, bir fayda sağlamak veya zararı önlemek anlamına gelir; Şeriatın amaçlarıyla (makasid) uyumludur ve hukukçuların değişen dünyada yeni durumlarla yüzleşmelerine yardımcı olur.

Ayrıca Sahabenin fetvaları dikkatli bir şekilde değerlendirilmeyi hak eden bir rehberlik kaynağıdır (açık icma hariç olmak üzere bağlayıcı değildir). Sahabe fetvası, bir sahabî tarafından içtihat yoluyla ulaşılan görüş anlamına gelir. Son olarak, fıkıhçılar tarafından benimsenen genel bir ilke, 'bir zararın önlenmesine, bir yararın sağlanmasına göre öncelik verilmesidir.' Bu nedenle, Sünnette sedd-i zerâi kullanılmıştır. Sedd engellemek anlamına gelirken, zerâi araç anlamına gelir. *Usûl*'de, insanı kötülüğe sevk eden aracı engellemeyi ifade eder. Bunun için bir örnek vermek gerekirse Peygamber, münafıkların öldürülmesini yasakladı (çünkü bu, cemaat içinde ihtilafa ve ayrıca şüpheye dayalı haksız cinayetlere yol açabilirdi).

Modern Tıp Döneminde İslam Hukuku Mülâhazaları (Hicri 1420 Sonrası)

Şeriatın maksatları teorisi, *makâsıdu's-şerîa*, sağlam ve tutarlı yasal hükümler türetmemize yardımcı olur. *Makâsıdu's-şerîa* veya İslam hukukunun temel maksatları, niyetleri ve amaçları şunlara yöneliktir: Hıfz el-Dîn (dinin korunması); Hıfz el-Nefis (hayatın korunması); Hıfz el-Nesil (soyun korunması); Hıfz el-Akıl (zihnin/akıl korunması); ve Hıfz el-Mâl (servetin korunması). Hıfz el-Dîn, tıp alanında sağlığın sürdürülmesini ifade eder. Buradaki sağlık, hem fiziksel hem de zihinsel sağlığı ifade eder. Hıfz el-Nefse göre ise Allah, hem doğumu hem de ölümü mutlak anlamda kontrol eder. Ama insanlar yaşadıkları sürece daha iyi bir yaşamı hak ederler. Her insana iyi bir yaşam sağlaması gereken tıbbın rolü burada ortaya çıkar. Hayat kutsaldır ve Kur'an bu kutsallığı güvence altına alır. Bu nedenle İslami tıp etiğinin ilk prensibi yaşamı korumak olacaktır.

Tıpta, çocukların sağlıklarını güvence altına almak için çocuklara bakılmasının hedeflendiği durumlarda, soyun (Hıfz el-Nesil) korunması önemli bir konudur. Çocukların sağlıkla doğması için hamile kadınların bakımı, doğum öncesi tıp ve pediatri önemlidir. İnsanın sağlığın iyi olması, sağlıklı yetişkinlik, üreme ve insan yaşamının devamı için bir ön koşuldur. İslam üremeyi teşvik etmesi dolayısıyla kısırlık tedavisini desteklemektedir.

Tıp etiği ile ilgili olarak zihnin korunması (Hıfz el-Akıl), herhangi bir fiziksel veya zihinsel hastalığın tedavisinin gerekliliğine işaret eder.

Bir hastalıktan kurtulmak elbette zihinsel huzuru beraberinde getirir. Beşincisi, diğer bir deyişle servetin korunması (Hıfz el-Mâl), bir toplumda sağlıklı vatandaşların üretken faaliyetlerine bağlı olan topluluğun refahının korunmasıyla ilişkilidir. Tıp, hastalıkların önlenmesi, sağlıklı olmanın teşvik edilmesi ve hastalıkların tedavisi yoluyla zenginlik yaratılmasına katkıda bulunur. Şeriatın kuralları ve ilkeleri ayrıca şu üç kategoriden birine girer: (a) mutlak gereklilikler (zaruriyet), (b) zorunluluklar (haciyyat) ve (c) güzelleştirmeler (tahsiniyyat). Yukarıda bahsi geçen beş madde, gereklilikler kategorisine aittir.

İhtilafı Durumlara İlişkin Kurallar

Yukarıda bahsi geçen ve korunması gereken unsurlar arasında gerçek hayatta karşılaşılan herhangi bir çelişki söz konusu olduğunda yasalara başvurulur ve böyle yapılması da gereklidir. İlk temel ilke *niyettir*, çünkü konular amaçlarının ışığında ele alınmalıdır. Tüm çalışmalar, arkasındaki niyete göre tanımlanır. Hekim bu niyeti değerlendirerek vicdanının sesine kulak verir. Terminal bakımda (sonu kaçınılmaz olarak ölüm olan hastaların bakımı) hastaya ağrısını dindirmek için morfin verilmesi bu duruma iyi bir örnektir, çünkü gerçek niyet hastanın solunumunu durdurarak, nihayetinde yaşamı sonlandırmak olabilir.

Yardımcı ilke (burada ikincil ilke olarak adlandırılır), önemli olanın gerçek anlam değil niyetler olduğudur. Bu ikincil ilke, ahlak dışı eylemleri haklı çıkarmak için metnin birebir tercümesine dayanan hukuki argümanların kullanımını çürütmek için kullanılır. Buna bir örnek, embriyoya ruh verilmeden önce talep edilen bir kürtajı haklı çıkarmak için embriyolojik gelişim hakkındaki hadisin yorumlanmasıdır. Üçüncü bir yardımcı ilke ise araçların da niyetlerle aynı kriterlere göre değerlendirilmesidir. Burada ima edilen şey, ahlak dışı yöntemler kullanılarak hiçbir yararlı tıbbi amaca ulaşılmaması gerektiğidir. Bu nedenle, yararlı tıbbi amaç adına hiçbir ahlak dışı yöntem kullanılmamalıdır. Dördüncüsü, şüpheli şeylerden kaçınmanın evlâ olmasıdır. Bu ilke, herhangi bir rahatsızlığa neden olmadığı görülen uzun süreli anomalilerde veya deformatelerde gereksiz tıbbi müdahalelere karşı koruma sağlar. Beşincisi – asılların caizliği ilkesidir. Yasaklandığını kanıtlayacak delil çıkana kadar tüm tıbbi prosedürler caiz kabul edilir. Son olarak, altıncı ilkeye göre ise cinsel işlevle ilgili tüm meseleler, cevaz getirecek delil olmadıkça yasaklanmış sayılır. Bu ilke, yukarıdaki genel izin verilebilirlik kuralına bir istisnadır; bir başka deyişle, cinsel ve üreme işlevleriyle ilgili uyulması gereken belirli koşul ve prosedürler vardır.

İkinci temel ilke *zarar vermeme* ilkesidir. Bu ilke, “ İslâm’da zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur” hadisinden çıkarılmıştır (Lâ darara ve lâ dirâr fî’l İslâm). Hekimin herhangi bir zarar vermemesi veya zararı ortadan kaldırması için pratiğinin gidişatında ya da yürütülmesi sırasında herhangi bir zarar oluşturmaması gereklidir. İkincil bir ilkeye göre, yaralanmanın mümkün olduğunca önlenmesi veya hafifletilmesi gerektiğidir. Üçüncü bir yardımcı ilkeye göre ise sadece kamusal bir zarardan kaçınmak için şart olduğu durumda bireysel ya da özel bir zarar tercih edilir. Toplumsal zararı önleyecek ise bireysel veya özel zarara boyun eğmek gerekir. İkincil yardımcı ilkede olduğu gibi tıbbi müdahale, yaralanmanın meydana gelmesi durumunda hafifletilmesi gerektiği temel ilkesine dayandırılarak haklı gösterilir.

Dördüncüsü eşit değerde bir fayda arayışına göre zararın önlenmesi önceliğe sahiptir. Öyleyse yararın zarardan çok daha fazla önemi ve değeri varsa yararın tercih edilmesi önceliklidir. Beşincisi - daha büyük bir zararı önlemek için daha az zararlı olan tercih edilir. Her ikisi de zararlı olan iki tıbbi durumla karşı karşıya kalınırsa ve bunlardan birini seçmekten başka yol yoksa daha az zararı olan tercih edilir. Örneğin, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede devlet, bir vatandaşın hareketlerini kısıtlamak veya hatta mülküne zarar vermek zorunda kalabilir. Altıncısı - zararın önlenmesi, eşit değerde bir fayda sağlamaya göre önceliğe sahiptir. Bir yaralanma, yan etki ile olarak aynı büyüklükte bir yaralanmaya yol açacak tıbbi bir prosedürle giderilmemelidir. Son olarak, yedincisi - bireyin kamu yararını korumak için zarar görmesi gerekebilir. Kamu yararına olan tıbbi müdahaleler, bireysel çıkarları gözetken müdahalelere göre önceliğe sahiptir. Dolayısıyla devlet, kamu yararına olmadıkça kamu haklarını ihlâl edemez.

Üçüncü temel ilke, kesinliktir. Açık şekilde yasaklanmadıkça tüm eylemlere izin verilir.¹⁴ Pekiyi, açık bir kural olmadığında ne yapılmalıdır? Tıptaki her şey olasılığa dayalı ve görecelidir. Bu yüzden, tıbbi uygulamalar varsayım (*zan*) veya saf şüphe ile yürütülmez. Tedavi kararları olasılıklar dengesine dayanır. Bu ilke, herhangi bir rahatsızlığa neden olmadığı görülen uzun süreli anormallikler veya deformiteler durumunda gereksiz tıbbi müdahalelere karşı koruma sağlar.

Dördüncü temel ilke zorluklarla ilgilidir. Zorluktan kolaylık doğar (meşakkat teysiri celb eder). Tıbbî bağlamda zorluk, hemen düzeltilmezse fiziksel ve zihinsel sağlığı ciddi şekilde bozacak herhangi bir durumdur. Zorluk durumunun varlığı, tüm Şeriat kurallarını ve yükümlülüklerini hafifletir. İkincil bir ilke olarak zorluk hafifletme ge-

tirir veya zorluk kolaylık getirir. Zorluğun varlığı, kolaylık sağlamak için bazı izinlerin verilmesini gerektirir. Bu ilke, İslam hukukunun zorlukları dayatmak yerine kolaylık sağlamak üzerine kurulduğu gerçeğini somutlaştırmaktadır. Bu nedenle, normalde yasaklanacak tıbbi müdahalelere, bir zorunluluk (zaruret) varsa zorluk ilkesi altında izin verilir. Zorluğun üçüncü yardımcı ilkesi olan zorunluluk, yasaklanı kaldırır ve müdahaleyi meşru hale getirir. Gerçek zorluklar bir zaruret olarak kabul edilir. Hukuk, zorluklar ortaya çıktığında işleri kolaylaştırmak için hükümler koyar. Bu tür önlemlerin alınmasının şartı, zorlukların gerçek olması, hayali olmamasıdır. Örneğin zorluk ilkesi altında, mesleki gizlilik ilkesi ikinci plana atılarak bazı sırların ifşa edilmesi istenebilir. Mahkeme davalarında hastanın bakıcısı, adaletsizlik içeren cezai bir davada hasta gizliliğini ihlal edecek şekilde ifade verebilir.

Beşinci temel ilke gelenektir. Genel olarak kabul edilen tıbbi bakım standardı, geleneksel olarak tanımlanır. Geleneksel olarak kabul edilen şey ise tek tip, yaygın ve baskın olan şeydir. Tibbî bir fikir birliğinin oluşmasının sağlanabilmesi için geleneksel olan ayrıca eski olmalı ve yeni bir oluşum olmamalıdır.

İslami biyoetik, bu haklara ulaşmak amacıyla sadece yasal güvence sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çok dinamik ve etkili bir ahlaki davranış biçimini de belirler. Adalet, dürüstlük, güvenilirlik ve doğruluk gibi etik değerler, uygulamada önemli sapmalar veya çok büyük farklılıklar olsa bile felsefi olarak hiçbir zaman sorgulanmamıştır. İslami biyoetik, İslam'ın hukukî boyutunun bir uzantısıdır.

Dördüncü Bölüm

Batılı Seküler Biyoetik ile İslami Biyoetiğin Felsefi Karşılaştırması

Felsefe temelde üç soruyla ilgilenir: Gerçek nedir? Doğru nedir? İyi nedir? Birincisi ontoloji, gerçeklik ve varoluş çalışmasıyla ilgilidir. İkincisi epistemoloji ile ilgilidir: Nasıl bilebiliriz; bir şeyin doğru olup olmadığını nasıl bilebiliriz; bilginin koşulları ve sınırları nelerdir? Üçüncüsü aksiyoloji, yani etik ve estetik ile ilgilidir. Bu bölümde, ontoloji, epistemoloji ve aksiyolojinin hem seküler hem de İslami biyoetik perspektifleriyle olan ilişkisi ele alınmaktadır.

Ontoloji

Batı seküler felsefesi, gerçekliği doğal dünyayla sınırlar, maddi dünya tek hakikat düzeyi olarak kabul edilir. Dünya bağımsız, sonsuz bir evren ve kendi yasalarına göre gelişen, kendi kendine yeten bir sistemdir. Sekülerizm, modern ve post modern (Batılı) varoluş anlayışında yer alan herhangi bir kutsal duyguyu ortadan kaldırmıştır. Biyoloji, diğer bilimler gibi evrenin temel unsuru olarak ve fiziksel ve kimyasal özellikler itibarıyla çalışılabilecek bir şey olarak, felsefeden madde kavramını almıştır.

İslam ontolojisi, tüm evrenin bir yaratıcısı olan Allah'ın varlığını kabul etmesi bakımından Batı felsefi ontolojisinden kökten farklıdır. İslam ontolojisi, Allah'ı tüm gerçeklik unsurlarına üstün olan nihai Doğru ve Gerçek olarak tanımlar. Bu ontolojide Mutlak Varlık olan Allah'a ibadet yükümlülüğü vardır. İslami ontoloji, deneyimlerimizden bağımsız bir dış dünya olduğunu ileri sürer ve buna göre biz bu dış dünyanın sadece bir kısmını deneyimleriz. İnsan deneyimine açık olmayan ancak insan yaşamı için önemli olan kısım ise peygamberlere vahiy edilerek, anlayacağı şekilde insanlığa aktarılmıştır.¹⁵ İnsan ruhsal ve fiziksel bir varlık olarak yaratılmıştır ve dolayısıyla insanın varlığı hem maddi hem de manevi boyuta haizdir.

Müslüman filozoflara göre tıpta insan bir mekanizma olarak değil, bir organizma olarak incelenmelidir. Peki insan nedir? Ne tek bir

madde parçası, bir makine ya da bir kimyasal fabrika; ne de bir takım fiziksel enerji, arzu ve hisler karışımı ya da bir düşünce, duygu ya da eylem modudur. İnsan bir bütün olarak tüm bunların hepsi ve daha fazlasıdır; tüm bu veçheleri kucaklamakla birlikte hepsini aşmaktadır. İnsan, mekanizma ve organizma ile madde ve bilinçten oluşan karmaşık ve gizemleri olan varlıktır; duyuların ve duyuusal gerçekliğin ötesinde entegre bir bütündür.

Dahası, İslami metafiziğe göre evrenin belirli bir amacı vardır. Doğru düşünme yoluyla insanlar, dünyanın değerlerin gerçekleştirilmesini içeren daha yüce bir amacı olduğunu bilebilirler. İslam ahlakında değerler, gerçekliğin tam kalbinde yer alır ve dünyanın tüm süreçleri ve hareketleri bu değerlerin gerçekleşmesine yönelik olarak değerlendirilir.

Epistemoloji

Epistemoloji bilgi bilimidir ve bilginin doğası, sınırları ve geçerliliği ile ilgilenir. “Gerçek nedir?” “Neyi bilebilirim?” ve “Nasıl bilebilirim?” gibi sorulara yanıt arar. Ancak, bilimsel devrimin gelişmesi ve materyalist, insan merkezli bir dünya anlayışının ideolojik ilerlemesi ile kutsalın varlığı, modern ve post modern (Batılı seküler) bilgi anlayışından neredeyse tamamen silinmiştir. Bugün akıl ve rasyonellik, duyu deneyimine dayalı olarak sezgi ve dinin rolünü reddeder; üstünlük duygusu içinde kuralı koyar ve hükmeder. Başka bir deyişle, vahiy ve din, bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmez.

İslam epistemolojisine göre ise mutlak bilgi yalnızca Allah’a aittir. Görünen dünyanın doğası nedir ve görünmeyenin bilgisi ile nasıl ilişkilidir? İnsan aklı, görünmeze ait bilginin tamamını anlama yeteneğine sahip midir? İslami epistemolojik perspektiften, Allah insanlara aklın yörüngesi olan ve kalp (*qalb*) olarak bilinen bir biliş organı bahşetmiştir. Buna uygun olarak, üç bilgi düzeyimiz bulunmaktadır: 1) Duyusal algı - görme, duyma, koku vb. duyuların ve göz, kulak ve diğer duyu yetileri aracılığıyla erişilen bilgi düzeyi; 2) Rasyonel algı - biliş, akıl yürütme ve iç görü vb. yoluyla meydana gelen ve zihin yoluyla algılanan bilgi düzeyi; ve 3) Ruhsal algı - sezgi, akıl (*intellect*) ve ilham yoluyla ve kalp ile algılanan bilgi düzeyi. Dolayısıyla İslami epistemoloji, Batılı muadilinin aksine, tamamen ampirik olmadığı gibi salt akla bağlı olan tümüyle rasyonalist bir bakışı benimsemez.

Aksiyoloji

Aksiyoloji insani değerler bilimidir ve etik ve estetikle ilgilenir. Etik, neyin iyi neyin kötü olduğu sorusuyla ilişkilidir. Batılı seküler biyo-

etikte değerler, ister bireysel isterse toplumsal olsun insani çıkarlar olarak ele alınır. Öznel-nesnel ayrımı söz konusudur. Batılı seküler biyoetik, değerleri yalnızca insan gözlemleri ve deneyimlerine dayanan insan olgusu olarak kabul eder. Ayrıca değerlerin doğüstü bir kökeni yoktur ve soyut bir varlığın iradesiyle irade ve himayesini varsaymaz.

Buna karşılık İslam etiği, Kur'an'da, peygamberlik geleneğinde ve insan muhakemesinde bulunan iyi tanımlanmış ilkelere göre etik olarak neyin iyi ve kötü olduğuna dair açık ve belirleyici bir değerler bütünü sunar. Bu ilkeler doğrudan vahiy edilen bilgilerden türetilmiştir. İslami ilkelere göre insan eylemlerinin yasal değeri aşağıdaki şekilde sınıflandırılır: a) *mübâh* – zorunlu, teşvik edilen tiksindirici veya yasak sınıflarından hiçbirisine girmeyen her eylem; b) *mustahab* - övgüye değer / tavsiye edilen, ancak yine de zorunlu olmayan; c) *farz* - zorunlu olan; d) *mekrûh* - iğrenç ve yapılmaması tavsiye edilen ancak yasak olmayan ve e) haram - kesinlikle kanuna aykırı olan ve bir Müslüman için yasak olan eylemler.

Beşinci Bölüm

Yapay Döllenme ve Batı Seküler Biyoetik ile İslami Biyoetik Bakış Açılarında Karşılaştırmalı Analiz

Yapay döllenme (*Artificial Insemination*, AI), kadının vajinasına cinsel boşalma olmadan, mekanik yöntemlerle spermin dışı üreme yoluna yerleştirildiği bir üreme tekniğidir.¹⁶ AI ile ilgili üç temel konu söz konusudur: (a) AI, spermin dışı üreme yoluna cinsel ilişkiden ziyade mekanik yöntemlerle yerleştirilmesidir; (b) erkek kadının vajinasına boşalmaz ve (c) sperm, dışı üreme yoluna bir aletle yerleştirilmelidir.

Prosedürde kullanılan spermin kaynağına bağlı olarak iki tür AI vardır: Homolog Yapay Döllenme (AIH) ve Heterolog Yapay Döllenme / Verici (AID). AIH’de sperm, kadının erkek eşinden alınır. Sürecin adı genellikle AIH olarak kısaltılır ve bu kısaltmada “H,” “koca”yı ifade eder. Ancak, erkek eş yasal koca olmak zorunda değildir. Bir başka deyişle, yasal evlilik bağı bu prosedürde katı bir gereklilik değildir. Aksine, erkek partnerin sadece bir kocanın işlevsel olarak eşdeğeri olması yeterlidir.¹⁷ AID yönteminde ise, kocanın yerine donörden alınan sperm kullanılır. Sorun, ‘kocanın’ geri döndürülemez kısırlığından kaynaklandığında bu yönteme başvurulur. AID yöntemi, erkek sperm üretmediğinde veya çok az ürettiğinde önerilir.

Şeriata göre, AI aşağıdaki koşullar altında kabul edilebilir: (a) yasal olarak evli çiftler arasında olmalıdır ve (b) boşandıktan sonra geçerli olmamalıdır. Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi, “Boşanmadıkça veya kocası ölmedikçe kadının kocasının spermini döllenme için kullanması caizdir” der.¹⁸ AI’nın yasal olarak evli çiftler arasında olması gerektiği görüşü, İslam’da cinsel ilişkinin ancak evli çiftler aralarında gerçekleşebileceği gerçeğine dayanmaktadır. Ancak kadının rahmine enjekte edilen spermin kocaya ait olduğu konusunda mutlak bir güvence olmalıdır. Donör yumurtalarının veya donör sperminin kullanılması, İslam inancının oldukça korunan bir yönü olan soyun de-

vamını yok ettiği için İslam'da yasaklanmıştır. Bu uygulama, zina ile benzer kabul edilir.

Batılı seküler bağlamda, AI ile ilgili etik konuların çoğu AIH ile değil AID ile ilgilidir. Bu nedenle, ölümden sonra meni (sperm) alımının yanı sıra, ahlaki tartışmaların çoğu AID ve dolayısıyla donör sperm meselesiyle ilgilidir. Alimlerin çoğu mastürbasyonun haram olduğunu açıklamışlardır,¹⁹ ancak AI bağlamında, yasal olarak evli çiftler arasında AI amacıyla sperm toplamak niyetindeyse mastürbasyona izin verilir.

Batılı seküler felsefe bağlamında, AID kullanımına ilişkin etik yargı iki yönlüdür. AID, etik ölçülere göre hem olumlu hem de olumsuzdur. AID'in, evlat edinme alternatifine göre belirli potansiyel psikolojik faydaları vardır çünkü hem karı hem de koca gebe kalma prosedürünün gerçekleştirilmesi ve hamilelik süreçlerine dahil olmakta, doğum deneyimini ve bebeğin hayatının ilk günlerini paylaşmaktadırlar. Buna karşın, İslami bir perspektiften yorumlandığında, AID yasal olarak cezalandırılabilir bir suç olmasa da ahlaki olarak yanlış ve yasaktır.

Batı seküler biyoetikte etikçiler, AID ile ilişkili seçici üreme riskinden endişe etmektedirler. Ebeveynlerin tercihlerine yanıt olarak, doktorlar ve klinikler, 'mükemmel' çocuğu yaratmak için anneyi dahi, yakışıklı, sperm donörü ile eşleştirmeye çalışabilirler. Bunun daha da kötüsü ise, öjeni [*eugeney*] hareketinin dünyaya hükmedecek üstün bir ırk yaratması ile ilgilidir. Bunun ve diğer etik zorlukların üstesinden gelebilmek için bazen evlat edinmenin kısırlığa AID'den daha iyi bir çözüm olacağı ileri sürülmektedir.

Bekar kadınların, evli olmayan heteroseksüel çiftlerin veya aynı cinsiyetten çiftlerin AID'ye erişip erişemeyeceği konusunda etik bir soru ortaya çıkmaktadır. Batılı seküler biyoetikçilerin evli olmayan bir kadının AID'ye başvurmasıyla ilgili herhangi bir etik sorunu olmayabilir. Eşcinsellerin veya bekarların IV (in vitro fertilizasyon, yani tüpte döllenme), yapay döllenme veya evlat edinme için aday olmasına izin vermemek, bu tür insanları hayattaki en önemli rollerden biri için uygun değil olarak etiketlemektir. Eşcinsellerin veya bekar ebeveynlerin kötü ebeveynler olduğunu düşünmek için sebep yoktur. Bununla birlikte, İslam ahlakı eşcinsellerin üremelerine yardımcı olunması hakkı konusunda net olarak zıt görüşe sahiptir.

Ölüm sonrası gebe kalma, çok sayıda karmaşık etik ve sosyal sorunu da ortaya çıkarır. Kadının, ölen eşinin spermini kullanarak hamile

kalmasına yardım etme kararı, bunun için ister gönüllü olarak ölmeyen önce dondurulmuş olsun isterse eşin ölümünden sonra sperm alınmış olsun, dünyaya gelecek bebeğin refahını düşünmelidir. Bu konuda farklı hükümetlerin farklı yasaları vardır ve bu nedenle, Batı felsefi düşüncesinde ölümden sonra meni alınmasının kabul edilmesine ilişkin görüş farklılığı söz konusudur. Buna karşılık İslam etiği, ölümden sonra semen alınmasıyla ilgili net olarak olumsuz görüşe sahiptir. İslami ahlak çerçevesinde evlilik, eşler arasındaki yasal bir sözleşme olarak görülmekte, boşanma veya ölümden sonra geçersiz hale gelmektedir. Bu nedenle, ölen bir koca rıza gösterse bile, çocuk sahibi olmak için ölümden sonra meni alınması, evlilik sözleşmesinin ihlali olarak kabul edilir ve ahlaki ve hukuki açıdan etik değildir.

Altıncı Bölüm

In Vitro (Tüpte) Döllenme: Batılı Seküler ve İslam Biyoetiği Yaklaşımlarının Karşılaştırması

In vitro “tüp içinde” anlamına gelen Latince bir ifadedir. Tüpte döllenme (IVF) embriyolojide, rahimde veya uterusda gerçekleştirilen döllenmenin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Normalde insan döllenmesi utero’da, daha net ifade edersek fallop tüplerinde gerçekleşir. O halde IVF, kadının vücudunun dışında bir test tüpü içinde yapay olarak gerçekleştirilen döllenmedir.²⁰ IVF’e başvurulmasının birincil nedeni, normal bir gebelik oluşturmak için işlevleri yetersiz olan sağlıksız, hasarlı veya tıkalı tüpleri baypas etmektir. Bir kadının fallop tüpleri tıkanırsa yumurta rahme gidemez. Aslında IVF’nin amacı, spermi in vitro olarak yumurta ile temas ettirip fallop tüplerinin işlevini baypas etmek ve ardından embriyoyu rahme aktarmaktır. Sperm sayısı, hareketliliği veya yapısının anormal olduğu düşünüldüğünde, erkek kısırlığı da IVF’ye başvurulması için geçerli bir sebep oluşturabilir.

IVF Etiği: İslami Biyoetik Perspektifi

Makâsıdu’ş-şerîa, biyoetiğe İslami bakış açısını anlamamız için bir rehber sağlar. Üreme ve nesillerin korunmasının (*Hıfz el-Nesil*) gerekliliği ışığında, yasal olarak evli bir çift için gerçekleştirilmesi kaydıyla, İslami biyoetik IVF’ye karşı olumlu bir tutuma sahiptir. Bir İslam Konferansı Teşkilatı (İİT) Kararına göre, gerekli tüm önlemlerin alınması şartıyla, gerektiğinde aşağıdaki yöntemlere izin verilebilir: 1) Kocasının menisinin kullanılması ve döllenmiş yumurtanın yeniden aynı kadının rahmine yerleştirilmesi koşuluyla bir kadının yumurtasının in vitro fertilizasyonu; ve 2) İn vivo fertilizasyon (dışarıdan döllenme) için, bir kocanın menisini alıp karısının rahmine veya rahmine uygun yere enjekte ederek dışardan döllenme.²¹ Şu koşulların yerine getirilmesi kaydıyla sperm ve döllenmiş yumurtanın dondurulmasında ve muhafaza edilmesinde herhangi bir sakınca yoktur: a) vericinin sperminin diğer donörlerin spermleriyle karışmamasını sağlamak için ciddi önlemlerin alınmış olması ve b) spermin sadece vericinin kendi

karısını hamile bırakmak için kullanılması (eşin rızası ile).

Neslin korunması ışığında soyun (*Hıfz el-Neseb*) korunması gerekliliği açısından, bağışlanmış sperm ile IVF tedavisi İslam'da kesinlikle yasaktır. İslam'a göre, sadece karı ve kocanın birliğiyle hamile kalınarak çocuk sahibi olunabilir. Özetle, IVF şu koşullara uygun olmalıdır: 1) Sadece karı koca için yalnızca evlilikleri süresince yapılan tedaviyi içermelidir. 2) Kocanın ölümünden veya boşandıktan sonra sperm ve yumurta birleşmesi gerçekleşmemelidir. 3) Sperm ve yumurtanın birleşmesi sadece evlilik sözleşmesi içinde gerçekleşmelidir. 4) Herhangi bir yabancı sperm bağışı yasaktır. 5) Boşanmış bir kadının eski kocasının spermiyle döllenmiş yumurtayı (embriyo) almasına izin verilmez. 6) Dul kadının kocasının ölümünden sonra sperm almasına izin verilmez. 7) Bir kadın, kocasının donmuş spermini ancak ikisi de hayattayken kullanabilir. 8) Evlenmeden önce dondurulmuş sperm kullanımına izin verilmez.

Hayatın korunması (*Hıfz-el-Nefs*) ile ilgili olarak, yaşamı bozan ve doğal düzende kaos yaratan her şey İslam etiğinde yasaklanmıştır. Araştırma amacına yönelik embriyo üretmek yasaklanmalıdır. Yalnızca araştırma amacıyla insan embriyoları yaratmak, ortak fikir birliğimizin dışındadır. Ancak İslam etiğine göre, kullanılmayan fazlalık döllenmiş yumurtanın yok edilmesinde de hiçbir sorun bulunmamaktadır. Bu, kürtaj değildir çünkü kürtaj yalnızca döllenmiş yumurtanın rahme yerleştirilmesinden sonra gerçekleşir. İkinci olarak kürtaj, bir laboratuvar kabı veya test tüpünde değil, kadının vücudunda gerçekleşir. İİT Kararı, fazladan döllenmiş bir yumurta mevcutsa, bu yumurta, tıbbi herhangi bir bakım sağlanmaksızın yaşamı sona erene kadar kendi doğal haline bırakılması gerektiğini belirtmektedir.²² Dahası, embriyolar araştırma amacıyla kullanılabilir çünkü kullanılmadan kalmış fazlalık döllenmiş embriyolar kullanılarak yapılan araştırmalar, içtihat ilkelerine, maslahat mürseleye (kamu yararına ilişkin hususlar) dayanarak insanlığa fayda sağlayabilir.

Zihnin korunmasıyla ilgili olarak (*Hıfz el-Akıl*), IVF zihinsel tatmin gerekliliğini yerine getirmelidir. Bu sebeple, IVF yöntemi fikir açısından tatmin ediyorsa, çiftler bunu niçin denemesin? Servetin korunması (*Hıfz el-Mâl*) ile ilgili olarak, IVF tedavisi isteyen bir çift, gelecekte herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmamak için mali durumlarını değerlendirmelidir. İnancın korunmasıyla ilgili olarak (*Hıfz el-Din*), bu tür bir prosedür yoluyla inançları arasında herhangi bir çelişki olmamalıdır.

IVF Etiği: İslami Biyoetik Bakış Açısı

Bakış açılarında bazı örtüşmeler olsa da Batı seküler biyoetik ve İslami biyoetik, IVF'ye bakışta genellikle önemli ölçüde farklılık gösterir. Örneğin, Batılı Seküler biyoetik, IVF'de donör sperm ve yumurtalarının kullanımına izin verilip verilmeyeceğini tartışırken, İslami biyoetik öncelikle soy sorunuyla ilgilenir. Batılı seküler biyoetik, lezbiyenlere üremede tıbbi yardım alma hakkı vermeyi amaçlamaktadır; İslami biyoetik bunu reddeder ve aynı zamanda bekar kadınların da üreyebilmelerine tıbbi yardımda bulunulmasını yasaklar. Daha önce de belirtildiği gibi İslam, boşanmadan sonra sperm ve yumurta kullanımını yasaklarken, Batılı seküler biyoetik bunu yasaklamaz. Batılı seküler biyoetik, yasal olarak evli çiftlerden birinin ölümünden sonra sperm veya yumurta kullanmayı tartışmalı bulurken, İslam'da bu yasaktır. İslami biyoetik, toplum ve insan ilişkileri için en yüksek refah ve istikrarı sağlamak amacıyla donör sperm ve donör yumurtalarının kullanılmasını yasaklar. Embriyo üzerinde kök hücre araştırması Batılı seküler biyoetik için tartışmalıdır, oysa İslami biyoetikte yedek embriyolarla yapılacak bu araştırmalara izin verilir.

İslami biyoetik hem süreçsel hem de nihai iyiye odaklandığı halde, Batı seküler biyoetiğin vurgusu sadece görünen iyiliktir. İslami bakış açısından Heterolog Yapay Döllenme (AID), iyiliğin dar bir kavram olmadığını; daha ziyade iyinin ontolojisinin her şeyi kapsayan bir karakterde olduğunu varsayar. Tüp bebek (IVF) ile ilgili İslami biyoetik fikirler dinamik ve odaklıdır, insan yaşamına büyük değer verir, evliliğin bütünlüğünü korur ve uzun vadeli iyinin, toplumun ve üyelerinin refahı ve istikrarı için arzuların geçici tatmininden her zaman üstün olması gerektiğini belirtir. Amaca giden yolda her türlü araç kullanılabilir fikrini benimsemez.

Yedinci Bölüm

Taşıyıcı Annelik: Batılı Seküler ve İslami Biyoetik Bakış Açıları

Taşıyıcı Annelik deyiminde taşıyıcı kelimesinin İngilizce karşılığı olan *surrogate* kelimesi Latince *surrogatus* sözünden gelir ve kelimenin tam anlamıyla “ikame” anlamına gelir. Üreme açısından bakarsak, basitçe başka bir kadın için çocuk doğuran bir kadına atıfta bulunur. Taşıyıcı annelik kavramı aslında suni dölleme (AI) ve in vitro fertilizasyona (IVF) bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Taşıyıcı annelik düzenlemesinde bir kadın, hamileliği boyunca bir bebeği rahminde taşır ve doğumdan sonra çocuğu başka bir kişiye teslim eder ve bu noktada çocuğa veya ailesine karşı tüm sorumluluklarından kurtulur. Taşıyıcı annelik, genetik ve gebelik taşıyıcı annelik olmak üzere iki türdür. Genetik taşıyıcı annelikte, taşıyıcı annenin yumurtası, vericinin spermi (çocuğun babası) tarafından yapay olarak döllendir. Buna karşın, gebelik taşıyıcı annelikte bir kadının yumurtası, bir erkeğin spermi tarafından in vitro (tüpte) döllendir ve rahmi doğana kadar fetüsü taşımaya hazır olan başka bir kadının rahmine yerleştirilir.

İslami biyoetik bu uygulamaya olumlu bakamaz çünkü taşıyıcı annelik, bir kadının rahminde açıkça yabancı bir element, yani donör sperm, kullanmak demektir. Genetik taşıyıcı annelik vakası daha kritik ve sorunludur çünkü burada kadın sadece fetüsü taşımakla kalmıyor, aynı zamanda yumurtasını da bağışlıyor. Şeriat'ın (*makâsıdu's-şerîa*) çok temel bir amacı, soyu (*Hıfz el-Nesil*) veya nesli korumaktır. Taşıyıcı annelik iki anne arasında bir tartışmaya yol açabilir: Gerçek anne kimdir, yumurta sağlayıcı mı yoksa rahim sağlayıcı mıdır? Taşıyıcı anne, rahmini kiralyorsa, çocuğun babasıyla yasal bir evlilik bağı yoksa veya çocukla genetik bir bağı yoksa nasıl gerçek anne olarak kabul edilebilir? Benzer şekilde, bir yumurta vericisi, Kur'an'da belirtildiği gibi karnında taşımadığı ve doğurmadığı halde bir çocuk üzerinde nasıl tam hak sahibi olabilir? “... anneleri ancak, onları doğuranlardır...” (58: 2).

Genel olarak hem Batılı seküler hem de İslami yaklaşımlar anne ve çocuğun refahı ile ilgilenir ve toplumun iyiliğini birincil hedef olarak benimser. Yine de arada net farklılıklar vardır. İslam etiği önce bir kadının rahminin gerçek değerini belirler ve sonra onu dışsal bir temelde kiralamanın ahlaki değerini anlamaya çalışır. İslam etiği, taşıyıcı anneliğe olumsuz bakar çünkü taşıyıcı annelik soyu korumada başarısız olur, sömürüye açıktır ve bu nedenle topluma birçok zararlı uygulamanın girmesi riskini artırmaktadır. Batılı seküler filozoflar da, daha iyi aile bağlarına yol açmak yerine, aile bağlarını tehdit etmesi yönünden taşıyıcı anneliği eleştirmektedirler. Taşıyıcı anneliğin gelecekte sosyal etkileri söz konusu olabilir; bu yolla çocuk sahibi olan çift sonunda boşanabilir ve bu durumda annenin bebekle hiçbir biyolojik bağı olmazken, babanın biyolojik bağı söz konusudur.

Dahası, bazıları taşıyıcı anneliğe ticari annelik (TA) veya bu düzenlemeyi bir 'bebek sözleşmesi' olarak adlandırır çünkü üreme ticarileşmiş bir mesele haline gelir. Çocuk için, taşıyıcı annelik yoluyla doğumunu öğrenmeye hazır olmayabileceği sebebiyle psikolojik tehlike de söz konusudur. İslami biyoetik sadece çocuğun bir meta olarak kullanılıp kullanılmadığını ele alarak onun çıkarını korumakla kalmaz, aynı zamanda bir kadının rahminin haysiyetini ve onurunu da korur.

Büyük ölçüde farklı felsefi perspektifler ve göreceli liberal ahlaki görüşler nedeniyle, Batı felsefi sisteminde taşıyıcı annelik ile ilgili sabit ve tek tip bir görüş yoktur. Net olan şey, taşıyıcı anneliğin özellikle Batı'da yaygınlığının artmasıdır. Batılı seküler biyoetik, bu uygulamanın ahlaki değerini yargılamak için çeşitli argümanları ve karşı argümanları öne sürerken (esas olarak insan onuru, çocuk üzerindeki etkiler, taşıyıcı anne üzerindeki etkiler, taşıyıcı annelerin mali amaçlarla bu işi yapıyor olmaları, bu yolla çocuk edinmeyi, bir yetimi evlat edinme vb. yerine seçen rahatına düşkün çiftlerin saikleri) İslami biyoetik, uygulamayı Şeriatın beş amacına göre kınamaktadır. Ana konular zina, aile mirası, yarı kardeşlerin kardeş olduklarını bilmeden birbirleriyle evlenmesi sonucu ensest olma olasılığı vb., bir bütün olarak ele alındığında, taşıyıcı anneliğin vereceği zarar getireceği faydadan daha fazladır.

Sekizinci Bölüm

İnsan Klonlama: Batılı Seküler ve İslami Biyoetik Bakış Açıları

Klonlama, Yunanca “dal” anlamına gelen “klwn” kelimesinden türemiştir. Koyun Dolly’nin 1996’da başarıyla klonlanmasının ardından, klonlamaya karşı hem küresel boyutta yoğun bir ilgi artışı gözlemlendi, hem de klonlamayı yaygın olarak reddedenlerin sayısı hızla artış gösterdi. Klonlama, ebeveynleriyle neredeyse aynı genetik yapıya sahip bir hayvan veya insan üretme sürecidir. Somatik hücre nükleer transferi (SCNT) tekniği, klonlamanın temelini oluşturur. SCNT’de, somatik bir hücrenin çekirdeği, belirli koşullar altında enükleasyonlu bir yumurta hücresine (kendi çekirdeği çıkarılmış bir hücre) aktarılır. Somatik çekirdek daha sonra yumurta sitoplazmik faktörler tarafından döllenmiş bir yumurta (zigot çekirdeği) haline gelecek şekilde yeniden programlanır. SCNT’den türetilmiş bir blastosist, embriyoyu fetüse dönüştürecek bir rahme yerleştirildikten sonra üreme klonlaması meydana gelir.

Mevcut yardımcı üreme tıbbi teknikleri yüksek başarı oranlarına sahip değildir ve bu yüzden çocuk sahibi olma konusunda çaresiz olan çiftler klonlamaya yönelebilirler. Örneğin, insan klonlaması erkek kısırlığı sorununu çözebilir: eğer bir kocanın spermi gebelik oluşturacak yeterlikte değilse, tam bir germ hücresi yetmezliği sergileyebilir. Bu durumda kadının, bir babayla genetik olarak ilişkili bir çocuk sahibi olabilmesi için başka bir erkekle evlenmekten başka çaresi kalmaz. Ancak klonlama tekniğinin uygulanmasıyla bir koca, vücudunun herhangi bir yerinden alınan bir hücreden alınacak DNA’yı sağlayabilir. Bu DNA’yı içeren hücrenin çekirdeği karısının yumurtası ile birleştirilebilir. Bu yöntemle elde edilen embriyo daha sonra doğuma kadar eşinin rahmine yerleştirilebilir. Klonlama yöntemi, döllenme için sperme ihtiyacı ortadan kaldırdığından, artık erkek kısırlığı sorun olmaktan çıkacaktır. Dahası, bu durumda eşi, başka bir erkekten donör spermi almak zorunda da kalmayacaktır. Aslında, çocuk yüzde 100 genetik olacaktır.

Klonlama aynı zamanda kadın kısırlılığını da çözecektir. Kadın kısırlılığı iki türlü olabilir: yumurta ile ilgili bir sorun veya rahim ile ilgili bir sorun. Bir kadın etkin olarak yumurta üretemeyebilir veya rahmi olmayabilir. Rahim kanserden veya başka bir hastalıktan etkilenmiş olabileceği gibi kadın rahmini kullanmak da istemeyebilir. Yumurtanın olmaması durumunda, başka bir kadının yumurtasını kocasının DNA'sı ile çiftleştirmek için kullanılabilir. Gebe kalarak çocuğu doğurabilir. Aslında, bir çocuk, herhangi bir erkek katılımı olmaksızın yalnızca ona ait olabilir.

İnsan klonlama, çocukların genetik kaynaklı hastalıklarla doğma riskini ortadan kaldıracaktır. Klonlama, bir nakil donörü bulma sorununu da çözecektir. Daha da ileri gidecek olursak, ölüm döşeğindeki bir kişinin klonlanması mümkündür. Bu durumda sevdikleri, kaybedilen kişinin tam bir kopyasına yeniden sahip olabileceklerdir. Belki de çocukları kaybetmenin acısı böylelikle hafifletilebilir: çocukların embriyon klonları, ilerde genetik ikizlerini üretmek için dondurulabilir.

İslam Biyoetiği ve İnsan Klonlama

Çocuk sahibi olmanın uygun ve doğal yolu, yasal olarak evli bir çiftin sperm ve yumurtalarının uygun şekilde birleşmesiyle gerçekleşir. Burada çocuk hem babanın hem de annenin genlerini taşır. İnsan klonlaması ise bunun aksine tek hücre üretimine izin verir. İslam alimlerinin çoğu, aşağıdaki nedenlerden ötürü insan klonlamayı yasak (haram) olarak görmektedir:

- a) Sperm ve yumurtanın yasal olarak geçerli bir evlilikte birleşmesi olan Şeriatın onayladığı temel üreme kavramını bozar.
- b) Esas olarak soy, aile ilişkileri, sosyal yapı ve soy ile ilgili birçok Şeriat ilkesinin bozulması gibi olumsuz etkilere yol açar.
- c) Klonlanmış insanların doğumdan kısa bir süre sonra veya daha sonra normal olacaklarının garantisi yoktur.²³

İnsan Klonlama: Batılı Seküler ve İslam Biyoetiği Bakış Açıları

Batı bakış açısı, insan klonlamaya son derece eleştirel bakanlarla, insan klonlamanın lehine düşünenler arasında bölünmüştür. Bazı eleştirmenler, klonlama teknolojisinin getireceği karmaşık ilişkilerden endişe duyarken, bazıları ise klonlamanın iyi aile ilişkileri ve aile uyumu için bir tehdit olduğuna inanmaktadır. İslami biyoetik bu konuda olumsuz bir duruş sergilemektedir. Batılı seküler biyoetiğe göre, insan psikolojisi insan klonlamayı kaldıramaz. Her insan doğal olarak kökenleri ve tarihiyle ilgilenir. Ancak bazıları, her bireyin eşsiz olması

gerçeğinin ihlâl edilmemesi gerektiğini bunun getireceği tehlikeleri düşünerek, klonlamanın eleştirilmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bazılarına göre, insan klonlama, insanları, insan olarak değil de birer nesne olarak görmektedir. Başka bir deyişle, insan klonlama yoluyla, bir kişinin değeri veya ederi azalır çünkü bu durumda, klonlanmış bir insan imal edilmiş bir metadır. Bu görüşe karşı çıkanlar, bir varlığın değerinin nasıl yeniden üretildiğine değil, bir varlığın kendi özelliklerine ve doğasına bağlı olduğunu iddia ederler. İslami biyoetik, insan klonlamasını Kur'an'da bahsedilen (örneğin 51:49, İbret alasınız diye her şeyi çift çift yaratmışızdır) çiftler halinde yaratma modeliyle tutarsız olarak görür.

Batı biyoetiğinin önemli bir ilkesi “zarar vermemektir.” Klonlamayı eleştirenler, insan klonlamanın bu ilkeye uyacağından şüphe etmektedirler. Özetle, Batı seküler biyoetiği, insan klonlama teknolojisinin etik izin verilebilirliğine ilişkin herhangi bir kesin karara varmadan önce, klonlamanın farklı farklı yanlarını irdeleyen sorularla konuyu incelemekte ve tartışmaktadır. Öte yandan, bu tekniğe İslami biyoetikte izin verilmesi tartışmalı bir konu olmasına rağmen, alimlerin çoğu klonlamaya olumsuz baktıklarını ifade etmektedirler.

Dokuzuncu Bölüm

Yardımlı Üreme Teknolojisine (ART) İlişkin Batı Seküler ve İslami Biyoetik Bakış Açıları: Genel Karşılaştırma

Bu bölümde, Batılı seküler ve İslami etik bakış açılarından felsefi farklılıklara da odaklanarak, ART karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmaktadır. Biyoetik ister İslami ister Batılı olsun, esasen etikle ilgilidir ve bu nedenle, her iki bakış açısı da ölüm kalım meselelerinin çözümünde bazı etik ilkelerin takip edilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Aralarındaki temel fark, iki bakış açısının epistemolojik temellerinde ve metafizik boyutunda yatmaktadır.

Biyoetik Batı’da doğduğundan, Batı’nın ahlaki ilkelerini ve geleneklerini yansıtır. Bu, söz konusu ilkelerin dünyanın geri kalanının sosyo-kültürel gerçeklerine yabancı olabileceği anlamına gelir ve bu nedenle Batı dışındaki dünya ülkelerine olduğu gibi uygulanmamalıdır. Epistemolojik olarak, Batılı seküler biyoetik ahlak standardı için bireyi merkeze alır. İslami biyoetik ise Kutsalı, yani Allah’ı işaret eder.

Yardımsızlık yalnızca Batı seküler biyoetiğinin değil, aynı zamanda İslami biyoetiğinin de bir aracıdır. Tıbbi bağlamda yardımsızlığın anlamı İslami biyoetikte çok açıktır ve doktorların herhangi bir koşuldaki bağımsız olarak hastanın iyiliğini düşünmesi anlamına gelir. Ancak ‘iyi’ terimini yorumlamada Batılı seküler biyoetik ile İslami biyoetik arasında çarpıcı bir fark vardır. Ortak iyilik deyişimi, Faydacılık (Utiliteryanizm) tarafından “en fazla sayıda insan için en büyük iyilik” olarak tanımlanır, ancak İslam etiği bu tanımları dar bir grupta sınırlamayıp, daha da genişletir ve ortak iyiliği; yeterli yiyecek, su, giyim, barınma ve dostluk gibi tüm insanların temel ortak ihtiyaçlarının herkes için karşılanması olarak tanımlar.

Biyoetikte bir diğer önemli nokta ise herhangi bir şeyin etik olup olmadığına kimin karar verdiği sorusudur. İslami biyoetik bireysel özgürlüğe ve özerkliğe saygı gösterirken, İslami biyoetiğinin ve Batılı

biyoetiğin bu konuyu nasıl algıladığına ilişkin arada fark bulunmaktadır. İslami özgürlük kavramı göreceli iken Batılı seküler özgürlük kavramı mutlaklıdır. İslam, bireyin farkındalığının Yaradan'ı, Allah'ı tanımasına dayandığını belirtir. İslamiyet'e göre Allah'a inanmak, insan anlayışının temel kaynağıdır.

Bir başka örnek vermek gerekirse bir topluluk bireyle değil, uyumlu bir evren için makro vizyonun temelini oluşturan aile birimiyle başlar. Aslında İslam etiğinde, bir bireyin yaşamının merkezi, bireyin kendisi değil ailesidir. İnsan sosyal dokunun bir üyesidir. Örneğin bir çiftte kısırlık tanısı konduğunda bir sonraki adımda ART uygulayıp uygulamayacakları konusunda birbirlerine danışmaları gerekir ve bu karar bireysel değil, ortak bir karar olmalıdır. Dahası, karar Şariat kuralları ile uyumlu olmalıdır çünkü birey, kendisine ait küçük benliğin ötesinde daha büyük bir benliğin bir parçasıdır.

Otopsi ve organ nakli ile vefat etmiş birinden sperm elde edilmesi arasında farklılık vardır. Otopsi veya organ nakli için onay vermek insanlara fayda sağlamaktır, ancak ölen kişinin rızası olmadan (sadece aile üyelerinin rızasıyla) ölümden sonra sperm alınmasını talep etmek farklıdır. İslam'da bir kişinin cesedinden başka bir kişinin canlı vücuduna organ nakline, ölen kişinin ölümünden önce izninin alınması şartıyla izin verilir. Ancak haklar kavramı aynı zamanda yükümlülükler fikrini de içerir, çünkü hakların olduğu yerde yükümlülükler de söz konusudur. Bu yükümlülükler eşin, ebeveynlerin, akrabaların, çocukların veya daha geniş bir yelpazede toplumun ve devletin yükümlülükleri de olabilir. Batı seküler biyoetiği insanlara mutlak özgürlükler verirken, İslami biyoetik tüm konuları Allah'ın en yüksek egemenliği çerçevesinde ele alır.

Bu iki bakış açısı arasındaki farkın ortak noktası, felsefi açıdan sorgulandığında doğaları gereği karşılaştırılmaz olmalarıdır. Batılı seküler biyoetik sistematik muhakeme sonucu varılan sonuç ve teori ile ilgilenir ancak İslami biyoetik vahiy ile ilgilidir. Bununla birlikte, farklılık durumunda bile, mutlak ölçüde birbirlerinin tam karşıtı olmaktan çok, belirli dereceler düzeyinde bir farklılıktan bahsettiğimizi de belirtmek gerekir. Müslümanların kendilerinin Kur'an'ı nasıl anladıklarını veya yorumladıklarını düşünmeleri ve kendilerine sormaları gerekir. Dahası, farklı kültürler ve medeniyetler nasıl karşılıklı anlayış ile sorunlarını çözebiliyorlarsa; karşılıklı birbirini dışlama, rekabet ve çatışma da karşılıklı anlayışla aşılabılır.

Onuncu Bölüm

Sonuçlar

Tıp pratiği açısından biyoetik, ortaya çıkan sorunların ve zorlukların çoğunun ele alınmasında tıbbi etiğe ihtiyaç duyulması açısından önemlidir. Bir biyoetik teorisi olarak deontoloji, bir eylemin temel olarak doğruluğunu ya da yanlışlığını benimser. Bunu yaparken ise, eylemin gerçekleştiği duruma veya sonuçlarına değil, o eylemin içsel doğasına bakar. Bu nedenle, AID'nin kabul edilebilirliği ile ilgili olarak, İslami biyoetik, sadece zinayı önlemek ve soyu korumak için değil, aynı zamanda insani cinsel ilişkilerin saflığını korumak için de donör sperminin kullanılmasını yasaklar. Buna uygun olarak, AID'in; çocuk, ebeveynler ve daha geniş toplum üzerindeki nihai sonuçları olumsuz olacaktır. Burada vurgulanan şey, nihayetinde yaratacağı olası yarar veya zararlardan bağımsız olarak, bir eylemin doğruluğudur.

Sonuççuluk [*consequentialism*], ahlaki vurguyu, eylemin kendisinden ziyade bir eylemin sonuçlarına yapar. Bu görüşe göre, eğer herhangi bir eylemin sonuçları faydalı ise, o eylem ahlaki açıdan doğru olarak kabul edilir. Bununla birlikte, İslami biyoetik yaşamla ilgili konulara ve sonuçlara ilişkin yaklaşımına uzun vadeli bir bakış açısı getirir. İslami biyoetik, AID'nin acil faydalarına (yani bebeklerin doğmasına) bakmak yerine, çift için neyin iyi olduğuna dair uzun vadeli bir bakış açısını tercih eder ve eyleme dahil olan herkesin iyiliği artı daha geniş olarak toplumun tümünün iyiliğini güçlü biçimde savunur. Bu nedenle, İslami biyoetik öğretisi, geniş bir perspektiften bakılırsa sonuççuluk ile tutarlıdır.

Batılı seküler biyoetik de İslami biyoetiğe benzer şekilde aile bağlarının zayıflaması ve çocukların, yeni ana baba olacakların ve hatta sperm bağışçılarının, vb. psikolojik riskleriyle ilgilenmektedir. Ancak İslami biyoetik, evlilik bağının saf olduğunu ve çocuklara yönelik psikolojik riskin, miras sorunlarının, topluma yönelik potansiyel karmaşanın ve diğer komplikasyonların, çocuk sahibi olmanın nihai faydasını fazlasıyla geçersiz kılan tehlikeler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İnsan embriyosu kök hücre araştırması konusunu tartışırken hem İslami hem de Batılı seküler biyoetik, faydalarından ötürü bu araştırmaya olumlu bakıyor gibi görünmektedir. Taşıyıcı annelikle ilgili olarak, İslami biyoetik hem içsel hem de dışsal temelde net olarak bunu yasaklar. Batılı seküler biyoetik ise görecelidir. İnsan klonlamasına gelince, Batılı seküler biyoetik görüş klonlamanın hem lehine hem de aleyhinedir. İslami biyoetikçiler ise, Allah'ın belirlemiş olduğu üreme yolunun aksine, doğal olmayan bir üreme yöntemi olduğu gerekçesiyle insan klonlamaya karşıdırlar.

Batılı seküler biyoetiğin, yardımcı üreme tıbbı ile ilgili olarak İslami biyoetik ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, irdeleme yapılan bakış penceresini oluşturan felsefeler kişinin görmeyi tercih ettiği açığa bağlı olarak ya karşılaştırılabilir ya da karşılaştırılmaz niteliktedir. İslami model, Vahiy ve manevi anlayışa öncelik veren, Batı perspektifinin egemenliğinin ve onun seküler faydacılığının ötesine geçen uygulanabilir ve açıkça anlaşılabilir bir alternatif sunar.

Notlar:

- 1- P. D. Simmons, *Birth and Death: Bioethical Decision Making [Biyoetik Karar Verme]* (Philadelphia: The Westminster Press, 1983), p.157.
- 2- E. S. Teoh, *Infertility: Finding the Right Solution [Kısırlık: Doğru Çözümün Bulunması]* (Singapore: Times Books International, 1987), Sayfa:15.
- 3- For the nature of ethical reasoning, please see [*Etik Muhakemenin doğası için bakınız*] J. Ladd, "The Task of Ethics [*Etiğin Görevi*]", W.T Reich (ed.), *Encyclopedia of Philosophy* (NY: The Free Press, 1978), Cilt: 1, Sayfa: 400-7; and for methods of ethical reasoning, please refer to [*Ve etik muhakeme yöntemleri için şu kitaba başvurunuz*] H. Brody, *Ethical Decisions in Medicine [Tıpta Etik Kararlar]* (Boston: Little, Brown & Company, 1976), Sayfa:5-27.
- 4- T. A. Mappes and D. DeGrazia, (ed.), "General Introduction [*Genel Giriş*]", *Biomedical Ethics [Biyomedikal Etik]*, 5'inci basım, (NY: McGraw-Hill, 2001), Sayfa: 1-55.
- 5- W. T. Reich, "Introduction [*Giriş*]", *Encyclopedia of Philosophy [Felsefe Ansiklopedisi]*, Sayfa: xix.
- 6- R. De Vries, "How Can We Help? From 'Sociology in' to 'Sociology of' Bioethics" ["Nasıl Yardım Edebiliriz? 'Biyoetikte Sosyolojiden' 'Biyoetiğin Sosyolojisine'"], *The Journal of Law, Medicine & Ethics [Hukuk, Tıp ve Etik Dergisi]*, 2004, cilt: 32, no. 2, Sayfa: 279-92.

- 7- W. Frankena, *Ethics [Etik]*, 2. basım, (Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1973), Sayfa: 47.
- 8- S. M. Al-Attas, *Islam and Secularism [İslam ve Sekülerizm]* (Kuala Lumpur: Art Printing Works Sdn. Bhd. 1978), Sayfa: 14.
- 9- A. A. Maududi, “The Islamic Concept of Life [İslami Yaşam Kavramı]” (2006), [Çevrimiçi. Erişim Tarihi 22 Mart 2006]. <http://www.islam101.com/sociology/conceptLife.htm>.
- 10- O. H. Kasule, “Medical Jurisprudence Between Originality and Modernity. [Orijinalite ve Modernlik arasında Tıbbi Hukuk] Proceedings of the 5th Scientific Meeting of the Islamic Medical Association of Malaysia [5. İslami Malezya Tıp Derneği Bilimsel Konferansı Makaleler Kitabı]”, Penang, Mayıs 28-29, 2004.
- 11- H. Kamali, *Principles of Islamic Jurisprudence [İslami İctihat İlkeleri]* (Selangor Darul Ehsan: Pelanduk Publications (M) Sdn Bhd. 1989), Sayfa: 310-11.
- 12- Yukardaki ile aynı kaynak, p.313.
- 13- Yukardaki ile aynı kaynak, Sayfa: 380-85.
- 14- A. A. A. Yacoub, *The Fiqh of Medicine [Tıbbi Fıkıh]* (Londra: Ta-Ha Publishers Ltd, 2001), Sayfa: 43.
- 15- I. A. Khan, “Islamic Research in Philosophy: Issues and Problems [Felsefede İslami Araştırmalar]”, M. Muqim, (ed.), *Research Methodology in Islamic Perspective [İslami Bakış Açısından Araştırma Metodolojisi]* (Kuala Lumpur: Synergy Book International, 1999), Sayfa: 117-127.
- 16- Anonim, “Reproductive Technologies [Üreme Teknolojileri]”, S. G. Post, (ed.), *Bioethics for Students: How Do We Know What's Right? Issues in Medicine, Animal Rights and the Environment [Öğrenciler için Biyoetik: Neyin Doğru Olduğunu Nasıl Biliriz? Tıp, Hayvan Hakları ve Çevredeki Sorunlar]* (New York: Macmillan, 1999), cilt: 1, Sayfa: 177-99.
- 17- R. Munson, “Reproductive Control: In Vitro Fertilization, Artificial Insemination and Surrogate Pregnancy [Üreme Kontrolü: In Vitro (Tüpte) Döllenme, Suni Döllenme ve Taşıyıcı Annelikte Hamilelik]”, R. Munson, (ed.), *Intervention and Reflection: Basic Issues in Medical Ethics [Müdahale ve Düşünceler: Tıbbi Etikte Temel Sorunlar]*, 5. Basım, (Stamford: Wadsworth, 1996), Sayfa: 489-551.
- 18- Anonim, “Artificial Insemination from an Islamic Perspective [İslami Bakış Açısından Suni Döllenme],” (2005), [Çevrimiçi Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2005]. <http://islamonline.net/fatwa/english/Fatwa-Display.asp?hFatwaID=76500>.
- 19- Yusuf al-Qaradawi, *The Lawful and The Prohibited in Islam [İslam'da Helal ve Haram]*. Çeviren: K. El-Helbawy, M. M. Siddiqui, S. Shukry, (Kuala Lumpur: Islamic Book Trust [İslami Kitaplar Vakfı],

2001), Sayfa: 170.

20- R. Munson, 1996, Sayfa: 489-551.

21- Anonim. OIC Resolution [OIC Çözümleme] (2006), [Çevrimiçi Erişim Tarihi: 15 Ekim 2006]. <http://www.islamibankbd.com/page/oicres.htm>.

22- Yukardaki ile aynı kaynak

23- Mishal, A. A., "Cloning and Advances in Molecular Biotechnology: Islamic Shariah Guidelines [Moleküler Biyoteknolojide Klonlama ve İlerlemeler: İslami Şeriat Kuralları]", H.E. Fadel, (ed.), *FIMA Year Book [Yıllık] 2002* (Islamabad: Federation of Islamic Medical Associations [İslami Tıp Birlikleri Federasyonu] in collaboration with Medico Islamic Research Council (MIRC) [Medikal İslami Araştırma Konseyi işbirliğiyle] Islamic international Medical College [Uluslararası İslami Tıp Koleji], 2002), Sayfa: 33-47.

Yazar

SHARMİN ISLAM, Bengaldeş'te bulunan Northern Üniversitesi, Genel Eğitim Fakültesinde Doçent'tir.

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyuculara orijinalin ana içeriğine ilişkin temel bir anlayış sağlamak için tasarlanmış, Enstitünün yoğunlaştırılmış biçimde yazılmış önemli yayınlarının değerli bir koleksiyon kitabıdır. Kısa, okunması kolay, zaman kazandıran bir formatta hazırlanmış bu özetler, daha geniş kapsamlı yayına yakın, dikkatlice yazılmış bir özetini sunar ve okuyucuları orijinal kitabı daha fazla keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Biyoetik, son birkaç on yılda büyük bir araştırma alanı haline geldi. Tıptaki ilerlemeler, yaşamı nelerin oluşturduğuna dair anlayışımızı sürekli artan biçimde dönüştürürken, özellikle genetik ve üreme alanları başta olmak üzere, ortaya çıkan konuları ve zorlukları ele almak için tıbbi etiğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Tıp uzmanlarının karşı karşıya buldukları teolojik bir bakış açısı gerektiren ciddi ahlaki ikilemler son derece önem taşımaktadır. Bu önemli sorunlara rağmen, insan yaşamını neyin oluşturduğunu tanımlayan ve hepimizi ilgilendiren ve büyük bir toplumsal etkiye sahip olması muhtemel meseleler hakkındaki politikayı etkileyen seküler bir biyoetikdir. Bir kadının kız kardeşi için taşıyıcı annelik yapması doğru mudur? Çocuksuz bir çiftin donör tarafından sağlanacak sperm veya yumurta ile suni döllenmeye başvurması doğru mudur? Bu ve benzeri durumlarda *İslam* ne der?

Yardımlı Üreme Tıbbi Etiği, Vahiy ve manevi anlayışa öncelik tanıyan İslami perspektifin (Kur'an'dan ve Sünnetten alınmış) seküler ve bu anlayışa ait çeşitli felsefi temellerin egemenliğinin ötesine geçen geçerli, net ve anlaşılır bir alternatif sunduğunu kanıtlamak amacıyla, Batı ve İslami biyoetik modellerini karşılaştırır. *İnsan klonlama, taşıyıcı annelik ve IVF*, en çok tartışılan güncel konulardan bazılarıdır. Kitap bu meseleleri titizlikle ve nesnel bir yaklaşımla inceleyerek hem seküler Batı hem de İslami modellerin perspektiflerine değinip temelde bu iki farklı bakış açısının sorunları hangi çerçeveden ve nasıl anladıklarını ele almaktadır. Yazar bu konuları tartışırken ilkelere bağlı kalarak, "neyin en iyi" olduğuna karar vermeyi çok zorlaştıran karışık bir fikir çemberinden çıkış yolunu çizmektedir.

